

HADİSLERE GÖRE DİN EĞİTİMİNİN AMAÇLARI (el-EDEBÜ'L-MÜFRED ÖRNEĞİ)

Dr. Hacer Ev*

ÖZET

Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred adlı eseri ile sınırlandırılmış olan bu çalışmada, söz konusu eserdeki hadisler, "Eğitimde Amaç Kavramı", "Bilişsel Amaçlar" ve "Duyuşsal Amaçlar" başlıkları altında, eğitim amaçları açısından değerlendirilmeye çalışıldı. Bu çalışmada belgesel tarama yönteminin bir türü olan içerik çözümleme yöntemi kullanıldı.

Anahtar Kavramlar: hadis, eğitim, din eğitimi, eğitim amaçları.

THE AIMS OF RELIGIOUS EDUCATION ACCORDING TO HADITHS (THE CASE OF al-ADABU'L MUFRED)

ABSTRACT

This study is an attempt to point out the aims of religious education according to sayings of Prophet Muhammed in the Buhârî's books, al-Adabu'l Müfred, which contain especially ethical sayings of Prophet Muhammed, from the educational point of view. This research is limited of Buhârî's el- Edebü'l Müfred books. In this work it is used documental search and content analyze methods. We discussed in this article concept of aim in the education and the cognitive and affective aims.

Key Words: hadith, education, religious education, educational aims.

GİRİŞ

Eğitimin amaçlarından olan bireyin bilme-düşünme (bilişsel) ve duygu-istek (duyuşsal) yeteneklerinin geliştirilerek sosyalleştirilmesi dinin de amaçları arasında yer almaktadır. İslam dini bu amacını vahiy ile gerçekleştirmeye çalışırken Peygamberi de bir model olarak insanlara sunar¹ ve onlardan da bu

* Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni.

¹ Cuma, 62/2-3; Ahzâb, 33/21, 45-47.

modele uymalarını ister.² Çünkü kendisinin bir öğretmen olarak gönderildiğini söyleyen, Kur'ân'ın da görevini bir eğitim-öğretim işi olarak değerlendirdiği Peygamber dinin hedeflerini insanlara gösterip, onları bu hedeflere bizzat ulaştıran bir rehber görevi görürken, aynı zamanda bu hedefleri kendisinde mükemmel olarak gerçekleştirmeye de çalışmıştır.

Kur'ân ayetlerinin insanlara aktarılmaya, öğretilmeye, benimsetilmeye ve hayata geçirilmeye çalışılması yeni kültürün temelini oluşturan ilk eğitim-öğretim etkinlikleri olarak kabul edilebilir. Müslümanların Kur'ân'ı ve hadisleri birbirlerine öğretme, bunları toplayıp yazıya geçirme ve bunlardan hüküm çıkarma çabaları, Hz. Peygamberin teşviki ile sahabenin okuma yazma, yabancı dil öğrenmeye çalışması ve Kur'ân ayetlerinin düşünmeye, ders almaya sevk etmesi de zihinsel süreçleri içeren etkinliklerdir.³

Hız. Peygamber insanları bilgilendirerek yeni bir dünya görüşü oluşturmaya çalışırken, bireyin bilişsel yönünün yanında duyuşsal yönünün de gelişmesi üzerinde önemle durmuş ve duyuşsal yönün geliştirilmesi ile sosyalleşmeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi eğitim-öğretim ile ilgili görülebilmelerinin yanında, din eğitimine tarihi temel oluşturulması açısından da İslam düşünce hayatının temel kaynaklarından olan hadisler din eğitimi açısından önemlidir ve bunlardaki eğitim anlayışının çıkartılmaya çalışılmasının din eğitime katkı sağlayabileceğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada Hz. Peygamberin görgü kuralları ve ahlâk ile ilgili hadislerinin toplandığı Buhârî'nin (810-870) el-Edebü'l-Müfred adlı eserine dayanılarak eğitim sürecinin ilk ve önemli bir aşamasını oluşturan amaçlar konusu, Bloom ve arkadaşlarının düzenlediği bilişsel ve duyuşsal çerçevede ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bir başka ifade ile bu çalışmanın amacı el-Edebü'l-Müfred'de yer alan hadislerde din eğitimi açısından değerli görülebilecek amaçları çıkartmaya çalışmaktır, hadislerin sıhhat derecelerinin araştırılması ise bizim alanımız dışındadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan el-Edebü'l-Müfred, Buhârî'nin görgü kuralları ve ahlâk ile ilgili hadisleri topladığı ve Ali Fikri Yavuz'un Türk-

² Nisâ, 4/80; Nur, 24/54.

³ Ahmed Emin, *Fecrü'l İslam*. Çev. Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976, s. 223.

çe'ye "Ahlak Hadisleri" adıyla tercüme ettiği (İstanbul 1974) iki ciltlik bir eserdir.⁴

A. EĞİTİMDE AMAÇ KAVRAMI

Normatif bir karakteristiğe sahip olan eğitim değişik aktiviteleri içeren bir süreçtir. Örneğin, "bahçıvanlık" genel kavramının altında nasıl ki budamak, yararsız otları temizlemek, vb. kavramlar da bahçıvanlık aktiviteleri olarak kabul ediliyorsa, eğitim genel kavramının altında da farklı aktiviteler yer alır. Buna göre eğitim yalnızca belirli bir eylemin adı değil, birçok farklı etkinlikleri de içeren bir süreçtir; örneğin, birisi çocukların kendi kendilerine öğrenmelerini sağlarken, diğeri onları eğitir, bir başkası dersi tekrarlatarak öğretirken, bir diğeri nasıl yapılacağını tebeşirle yazarak, konuşarak, gösterecek öğretir, bir diğeri de yaptırarak öğretir vb. Bu etkinliklerin her biri birbirinden ayırt edilebilmekle beraber hepsi eğitim sürecinin aktiviteleridir.⁵ Bitkilerin ziraatle, insanların eğitimle yetiştiğini söyleyen J. J. Rousseau zayıf doğan, fakat güçlü olmak isteyen insanların, doğuştan sahip olmadıkları, fakat büyüyünce ihtiyaç duyacakları her şeyi eğitim ile elde ettiklerini söyler.⁶

Eğitimin amacı "eğitilmiş birey"i üretmektir. Burada bu kavram ile kastedilen yalnızca bir şeyin becerisini öğrenen değil, aynı zamanda bazı temel bilgilere ve parçaları birleştirebilecek birtakım kavramsal şemalara da sahip olan insandır.⁷ Ayrıca "eğitilmiş birey" kavramının içi toplumun sahip olduğu eğitim felsefesine göre farklı şekillerde doldurulur, bir başka ifade ile eğitim amaçları toplumun önceliklerine göre değişebilir. Örneğin toplumun bireye tercih edildiği toplum ile bireyin öncelikli olduğu toplumda eğitilmiş bireyin sahip olması istenilen nitelikler değişik olacaktır. Yine bir sanayi toplumu ile bir tarım toplumunun, bir bilgi toplumunun veya çoğulcu toplum ile çoğulcu olmayan toplumun eğitilmiş bireyden kastettiği farklı şeylerdir.

⁴ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, (Tercüme ve Şerh, A. Fikri Yavuz), Sönmez Yayınevi, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1974, C: I-II.

⁵ R G Woods, R St C Barrow, *An Introduction to Philosophy of Education*, Methuen Co Ltd, London 1975, s. 12.

⁶ J. J. Rousseau, *Emile Ya Da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (çev. Mehmet Baştürk, Yavuz Kızılcım), Babil Yayınları, Erzurum 2000, s. 20.

⁷ Rousseau, *a.g.e.*, s. 17.

Bir eğitim-öğretim süreci sonunda, eğitilmiş bireyin sahip olması istenilen bilgiler, beceriler, tutumlar, ilgiler, alışkanlıklar ve potansiyel olarak bulunan yeteneklerin açılması olarak da tanımlanabilecek olan eğitim amaçları bireyin veya toplumun sahip olduğu değerler ile yakından ilgilidir. Bir şeyin değerini ona duyulan ihtiyaç, ilgi ve istek belirlediğine göre yukarıda adı geçen farklı özelliklere sahip toplumların değerlerinin, dolayısıyla eğitim amaçlarının farklı olabileceğini söylemek yanlış olmaz.

İslam kültüründeki geleneğe bakıldığında din eğitiminin amacının dinin istediği özellikleri taşıyan bireyin yetiştirilmesi olduğu görülür. İbn Haldun'un (1332-1406) bildirdiğine göre, Mağripliler (Tunus'tan sonraki Batı sahil bölgesi ahalisi, bugünkü Cezayir, Fas), İfrikiyye (Tunus) ahalisi, doğu (Mısır ve doğusu) halkı ve Endülüslüler öğretimin aslını ve esasını din ve dinî ilimlerin kaynağını da Kur'ân oluşturduğundan, Kur'ân'ı öğretimde esas almışlardır. Görüldüğü gibi, sonra öğrenilenler önce öğrenilenleri temel aldığından Müslüman ülkelerde Kur'ân öğretimi temel öğretimin esasını oluşturmuştur, çünkü Müslüman toplumlarda Müslüman'ın temel ayırıcı özelliği Kur'ân okumasını bilmesidir, bu da küçük yaşlarda öğrenilirse kalıcı olur.⁸

Değişen ve dönüşen modern dünyada ise doktriner din eğitiminden doktriner olmayan din eğitime geçiş gözlenmektedir. Doktriner olmayan din eğitiminin hedeflediği sonuç ise "iyi insan"ı üretmektir.⁹ Çoğulcu bir toplumdaki din eğitiminin görevi tarihi mirası aktarmaktan daha fazla bir şey olmalıdır, o öğrenmedir, yaşamdır ve bütün dünyayı kuşatana kadar devamlı gelişen toplumlarla ilişki içerisinde olmak zorunda olan bir toplumdaki gelişmedir. Farklı din mensupları veya aynı

⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, el- Mektebetü't-Tıyariyyetü'l-Kübra Yayınları, Mustafa Muhammed Matbaası, s. 538-539; Ayrıca geleneksel din eğitiminin amacı ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz., Hacer Ev, *İbn Haldun'un Eğitim Görüşü*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2007, s. 108-114.

⁹ John Shepherd, "Fenomenolojik Bakış Açısı: "Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", (Çev. Didem Namsan), *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar 28-30 Mart 2001 İstanbul*, ME Basımevi, Ankara 2003, s. 323.

dinin farklı yorumlarını benimsemiş insanlar birbirlerine saygıyı ve birlikte çalışmayı başarmanın yanında birbirlerinin problemlerini de bilmelidirler.¹⁰

Din eğitimi, bir inanç toplumunda, gelişmenin, o toplumun konseptlerini ve pratiklerini bilmenin ve kendi inancının gelişmesinin değerini düşürmemelidir. Fakat bu aynı zamanda, bir dinin veya aynı dinin farklı yorumunun diğeri ile ilişkisinde en önemli amaç olan diyaloga izin veren bir bilgiyi ve diyalogdan da öte insanlığın sahip olduğu konuların ve problemlerin muhakkak karşılıklı görüşülmesine izin vermelidir.¹¹

Freire' göre din eğitimi, bireyin kitle bilincini (mass consciousness) aşarak kim olduklarının ve kim olarak çağrılmak istediklerinin eleştirel bir şekilde farkında olmalarına yardımcı olmalıdır.¹²

Din özel bir tecrübenin anlaşılmasını ve araştırılmasını içerdiğinden birçok kişiye göre din eğitiminin amacı din anlayışını geliştirmektir, bir başka ifade ile din eğitimi dini ve manevi algının geliştirilmesi ile ilgilenmelidir.¹³

Din eğitimi,

1. Din ile ilgili bilgiyi yansıtma ve geleneği anlamadır,
2. Bireysel inançları, değerleri ve eylemleri yeniden yaratmaktır,
3. Sosyal ve genel dünyamızı dönüştürmektir.¹⁴

Genel eğitimde olduğu gibi din eğitiminin amaçlarını da bilişsel ve duyuşsal olarak kesin sınırlarla ayırmak mümkün olmasa da¹⁵, bu konuda araştırma yaparken böyle bir sınıflama bize kolaylık sağlayacaktır.

¹⁰ Norma H. Thompson, "The Challenge of Religious Pluralism", *Religious Pluralism and Religious Education*, Birmingham, Alabama 1988, s. 12-13.

¹¹ Thompson, *a. g. m.*, s. 12-14.

¹² Daniel S. Schipani, *Religious Education Encounters Liberation Theology*, REP, Birmingham, Alabama, s.22.

¹³ Eugene O Iheoma, *The Philosophy Of Religious Education An Introduction*, Fourth Dimension Publishing, Enugu, Nigeria 1997, s. 33.

¹⁴ Iheoma, *a. g. e.*, s. 48, 49.

B. BİLİŞSEL AMAÇLAR

Bilişsel amaçların açıklanması denince kısaca iyi yetişmiş bir insanın hangi zihinsel ürünlere ve süreçlere sahip olması gerektiğinin ortaya konulması kastedilir.

Eğitilmiş bireyi üretirken uyandırma, farkına vardırma, bilinçlendirme, bakış açısı ve hayat anlayışı dönüşümü süreçleri yaşanmaktadır. “Bakış açısı dönüşümü”, kendimizin ve ilişkilerimizin psiko-kültürel yapısı içinde eleştirel bir farkına varma süreci veya pratiğidir. Bu süreç veya pratik, referansların yeniden yapılandırılmış çerçevelerine ve hayatın içinde olan yeni bir teorinin gelişimine izin verir. Aynı zamanda bu bakış açısı dönüşümü bilinçlilik ve bilinçlendirme ile de yakından ilişkilidir.¹⁶ Bütün bu süreçlerin algılama, kavrama, kaydetme, hâlihazır bilgiler ile karşılaştırma, onlardan ayırma, onlar ile birleştirme, genişletme ve bu bilgiler sonucunda bilgiye ulaşma aşamalarını içeren bilişsel alanın içinde yer aldığı söylenebilir.

Hadislerden çıkartılabilecek olan bilişsel hedefler duyu organlarını doğru ve yararlı olacak şekilde kullanmak ve akıl yeteneğini geliştirmek ve rasyonel davranmaktır.

1) Duyu organlarını doğru ve yararlı olacak şekilde kullanmak

el-Edebü'l-Müfred'de belirlenen bilişsel hedeflerden birincisi; bir şey bilmez olarak doğan insanın bilgiye ulaşmasında araç olan¹⁷ duyu organlarının doğru ve yararlı olacak şekilde kullanılmasıdır. Bilindiği gibi duyular dış dünya ile bağlantıyı sağlayan, onu tanıtan ve öğrenmeyi mümkün kılan araçlardır. Hz. Peygamber bir duasında “Allah'ım! İşitme ve görme duyularıyla beni faydalandır, ben ölünceye kadar onlar sağlam kalsınlar”¹⁸ diyerek duyu organlarının önemine dikkat çekmiştir.

¹⁵ Halil Tekin, *Eğitimde Ölçme Değerlendirme*, Yargı Yayınları, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara 1994, s. 181.

¹⁶ Schipani, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷ K. K. 16/78.

¹⁸ *E. M.*, II, s.15.

Hız. Peygamber “Allah’ım *kulağımın, gözümün, dilimin ve kalbimin şerrinden bana afiyet ver*”¹⁹ diye dua ederek de duyu organlarının iyi yönde kullanılmak üzere eğitilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Duyu organlarının iyi yönde kullanılması, duyuların gerisindeki kafa yapısı, kalp ve iradenin gücü ile ilgilidir, çünkü duyuları yönlendiren, iyi veya kötü yönde kullanılmasını belirleyen düşüncelerin üretildiği ve bu düşünceleri besleyen veya zayıflatan duyguların bulunduğu yer zihin ve kalptir. İrade de duyu organlarının iyi yönde kullanılmasını sağlayan bir güçtür. Duyular bilgiye ulaşmada yalnızca birer araçtır, insanın sorumlu olduğu nokta; bunların iyi kullanılmasını sağlayacak olan bilişsel yönü ve bu bilişsel yönü besleyecek olan duyguları geliştirebilmesidir.

2) Akıl yeteneğini geliştirmek, rasyonel davranmak

Hadislerden çıkartılan bilişsel hedef alt istekler üzerinde kontrol mekanizması oluşturan akıl yeteneğinin geliştirilmesi ve rasyonelliktir. Davranış ile akıl arasında doğru orantılı bir ilişki vardır, davranışın kalitesi bir bakıma akıl yeteneğinin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Burada alt isteklerden kastedilen insanın temel fizyolojik, psikolojik ihtiyaçları ve istekleridir. Bunların ortaya çıkışının sergilenmesinde ve giderilmesinde akıl bir kontrol mekanizması görevini görür. Örneğin, temel fizyolojik ihtiyaçlardan olan açlık meşru yollarla giderilebileceği gibi gayri meşru yollarla da giderilebilir, fakat gelişmiş bir akıl gayri meşru yola yönelen organizmayı meşru yola kanalize eder veya başlangıçta doğrudan meşru bir yoldan ihtiyacın giderilmesini sağlar.

Bütün makûl ve ahlâkî işlerde akıl yer alır, insan sahip olduğu akıl miktarınca rasyonel davranabilir ve akıl devreye girmediği durumlarda ortaya çıkan davranışlar insana ve çevresine zarar verecek bir nitelik arz eder. İnsanın mutluluğu aklını kullanan, geliştiren ve bilen bir varlık olarak, kendini algılamasına, gerçekleştirilmesine ve gelişmesini sağlayan rasyonelitesindeki gelişmeye bağlıdır. İştahları, duyguları ve istekleri tarafından yönetilirken

¹⁹ E. M., II, s.27.

akıldışı davranan insan, akli tarafından yönetilirken doğru davranışlarda bulunur.²⁰

el-Edebü'l-Müfred'deki hadislerde bilişsel bakımdan nitelikli hale getirilmesi hedeflenen insanın kazanması gereken özelliklerden birincisi "aynılık fonksiyonu gelişmiş" bir zihne sahip olmasıdır. Bu sayede bir mümin varlıkları tanrılaştırılmaz, Tanrıyı yaratıklara benzeterek tasavvur etmez, çok tanrıcı bir inanca sahip olmaz.²¹ Bundan dolayı, *Allah'a ortak koşmak en büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiştir.*²² Allah'a ortak koşmak, tek Allah inancına sahip olduğu durumdaki zihnî gelişmişlik düzeyinde olamamaktır, çünkü 'şirk' zihinsel bir geriliktir. Din duygusu, akıl ve bilişsel gelişim ile paralellik gösterir.

Hadislerde *Allah'a ortak koşmamanın ve O'na ibadet etmenin cennete yaklaştıracağı ve cehennemden uzaklaştıracağı bildirilmesi*²³ bir bakıma insanın Allah'ın varlığını kavrayabilecek ve O'na olan görevlerini bilerek yerine getirebilecek zihnî yeteneğe sahip olarak yaratıldığı anlamına gelmektedir.

Batıl inançlardan uzak durmak da bilişsel hedefler arasında yer alır, çünkü batıl inançlara sahip olmak, bilimsel sebep-sonuç ilişkisini göz ardı ederek rasyonellikten uzaklaşmaktır. *Hz. Ayşe Hz. Peygamberin olayları uğursuzluğa yormayı hoş görmediğini bildirir.*²⁴

Hadislerde zayıf bir bilgi çeşidi olması bakımından zan ile hareket edilmemesi istenmektedir.

*Kötü zandan sakınmak,(ve buna bağlı olarak) eksik kusur aramaktan, birine üstün gelmeye çalışmaktan, haset etmekten sakınmak kardeşliğin gerekliliğinden sayılmıştır.*²⁵ Çünkü kötü zanda bilgi eksikliği veya bilgi yanlışlığı

²⁰ Gerald Gutek, *Eğitime Felsefi Ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. Nesrin Kale), Ütopya Yayınevi, Ankara 1997, s. 42-43.

²¹ Parladır, *a. g. m.*, s. 93.

²² *E. M.*, I, s. 19-20.

²³ *E. M.*, I, s. 58,

²⁴ *E. M.*, II, s. 274-276.

²⁵ *E. M.*, II, s. 640.

ğı söz konusudur. Doğruluğu apaçık belli olmayan bilgilerin kabul edilmemesi ve bunlardan kaçınılması gerekir.

Hadislerde “yalandan, aşırılıklardan ve çocuklar arasında ayırım yapmaktan kaçınılması da emredilerek²⁶ insanın her türlü davranışının akla uygun, dengeli ve başarılı kılınması hedeflenmiştir. Bir başka hadiste de Hz. Peygamber: “Doğruyu söyleyiniz ve itidal üzere olunuz,” buyurmuştur,²⁷ çünkü yalanda bilerek gerçeği gizleme, karşıdakini yanlış bilgilendirerek yanlış yönlendirme, başkalarının güvenini sarsma, başkalarına zulmetme ve haksızlık etme söz konusudur.

Orta yol anlamına gelen ‘itidal’ kavramı ölçülü davranmayı, aşırılıklardan uzak kalarak rasyonel düşünmeyi ifade eder. Aşırılıklar, sınırların çiğnenmesine sebep olabilir. Bu ise, bilişsel öğrenme aşamalarından bilgi veya kavrama düzeyindeki bir yanlışlıktan veya yanlış analiz ve sentezle yapılan durum değerlendirilmesinden kaynaklanabilir. Din eğitiminde hedeflenen, uyarılan organizmanın uç noktalarda gösterdiği ani tepki ve irrasyonel davranış değil, aksine aklın, bilginin, dinin ve vicdanın kontrolünde gerçekleşen rasyonel bir davranıştır.

“Müjdelemek”²⁸ ve “sabır ile ve ileriye görerek hareket etmek de”²⁹ bireyin sahip olması hedeflenen erdemler arasında yer alır. Sabırlı ve ileriye görerek gerçekleştirilen rasyonel davranışta aynı zamanda sakinlik ve yumuşaklık da vardır. “Yumuşaklıktan (rifk) mahrum olan kimse hayırdan mahrum olur”.³⁰

Tedbirli olmak da hadislerde üzerinde durulan konulardandır. *Uyurken evlerde yanan ateş bırakmamak, gece olduğunda kapıları kilitlemek, su ve yiyecek kapılarını kapatmak, lambaları söndürmek*³¹ tavsiye edilen tedbirli davranışlardır. Bir olayın gerisindeki niyet, ortaya çıktığı şartlar ve sonuç-

²⁶ E. M., I, s. 19-20, 108-109, 473, 479.

²⁷ E. M., I, s. 19-20, 473, 479.

²⁸ E. M., I, s. 269.

²⁹ E. M., I, s. 589.

³⁰ E. M., I, s. 475.

³¹ E. M., II, s. 586-589, 593.

lar göz önünde bulundurularak önlem alınması, zihinsel gelişmişlik seviyesi ile ilgilidir. Tehlikeyi sezme veya görebilme, analiz ve sentezle durum değerlendirilmesi yapma, ortaya çıkabilecek zararları kestirebilme ve önlem alma, bilişsel gelişmişlik durumunu gerektirir.

Hadislerde üzerinde durulan bir başka hedef de, bireyin sorumluluk sahibi olmasıdır.

*"Hepiniz gözetlemeye mecbur olduğu şeyden sorumludur. İnsanların başında olan idareci-kumandan eli altındaki-lerden, insanın hizmetçisi, efendisinin malından sorumludur. Dikkat edin! Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz eli altında bulunanlardan sorumludur."*³² *"Kendi ihtiyaçların için harcadığın bir sadakadır, çocuğuna, zevcene, hizmetçine yedirdiğin şey de bir sadakadır."*³³ *"Sadakanın hayırlısı, (fukaraya verildikten sonra, insanın ailesinin zaruri ihtiyacını karşılayacak kadar) bir zenginlik geriye bırakan miktardır. Veren üst el, dilenip alan alt elden daha hayırlıdır. Verirken önce geçindirmeye mecbur olduğun kimselerden başla. (Eğer ailene bakmaz ve onlara bir şey bırakmazsan), hanımın: Bana nafaka ver, yoksa beni boşa, der. Çocuğun: Beni kimin himayesine bırakıyorsun, der."*³⁴

Yukarıda geçen hadislerde sorumluluk bilinci ve bakmakla yükümlü olunanlara karşı sorumlulukların nasıl gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Bireyde sorumluluk bilincinin oluşması, bu sorumlulukların nasıl yerine getireceğinin bilinmesi 'bilme' ve 'yapabilme' gibi zihinsel süreçleri, dolayısıyla belli bir zihinsel olgunluğu gerektirmektedir. Kendi kendisinin objesi olma bakımından eşsiz bir varlık olan insan aynı zamanda çevresindekilerin ve kendisinin de bilincindedir.³⁵ Toplumsal bir varlık olarak bireyin kendi dışındakileri fark etmesi, onlar ile kendisi arasında nasıl bir bağ olduğunu, bu bağın gerektirdiği tutumları, onlara karşı olan görevlerini sebep-sonuç ilişkilerini

³² E. M., I, s. 218-219, 224.

³³ E. M., I, s. 209.

³⁴ E. M., I, s. 209-210.

³⁵ James C. Livingston, *Anatomy of the Sacred An Introduction to Religion*, Macmillan Publishing Company, Newyork 1989, s. 8-9.

dikkate alarak bilmesi, gereğini yerine getirmede doğacak sonuçları kestirebilmesi bilişsel yeterlik ile mümkün olmaktadır.

Allah'ın bir yaratıcı olarak tanınması ve O'nunla iletişim kurulması da bilişsel bir nitelik arz eder. Dua ile ilgili hadislerde, insanın yaratılmışlığından kaynaklanan eksiklik ve güçsüzlüğünün farkında olması, Allah'ın büyüklüğünü, gücünü kavraması, O'nunla iletişim kurmak istemesi ve problemlerine çözüm araması, bilişsel bir gelişmişlik gerektirmektedir. Aşağıdaki hadiste Hz. Peygamberin bir günün sonunda sosyal problemlerle ilgili olarak yaptığı bir değerlendirme örneğini görüyoruz.

...Hz. Peygamber yatağına girdiği zaman şöyle derdi: *Bize yediren, bize içiren, bizim ihtiyacımızı gideren ve bizi barındıran Allah'a hamd olsun, oysa birçok kimsenin ihtiyacını karşılayan ve barındıranı yoktur.*³⁶ *Ey Allah'ım! Senden sıhhat, if-fet, eminlik, güzel ahlâk ve kadere rıza isterim.*³⁷

İnsanın kuşatılmışlık ve yaratılmışlık arasındaki gerilimin bilincinde oluşu onu varoluşsal kaygıya ve hatta ruhsal yönünü araştırmaya yöneltir. İnsan kendisine meydan okuyan, en derin bağlılıklarını ve değerlerini tahrip ederek kendisini tehdit eden ahlâkî çöküntü, trajedi, açıklanamaz kötülükler ve ölüm gibi bazıları onun kontrol gücünün ötesinde olan bu gerçekler onu korku ve endişeye düşürür ve bunun sonucunda insan ahlâkî zayıflıktan, sınırlılığın tehdidinden, güçsüzlükten, şüphe ve anlam kaybından kurtulmak için aşkın olana yönelir ve bu evrendeki konumunu doğru olarak belirleme çabası içine girer.³⁸ Hz. Peygamberin her gece yatağına uzandığında yaptığı duada bu endişeleri dile getirdiği görülür:

*“Allah'ım! Nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim, işimi Sana bıraktım, sırtımı sana yasladım (sana güvendim). Sevap umarak işimi sana bıraktım ve musibetlerden korkarak sana güvendim. Senden başka sığınılacak ve kurtulacak bir yer yoktur; kurtuluş ancak sendedir. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere iman ettim.”*³⁹

³⁶ E. M., II, s. 571.

³⁷ E. M., I, s. 324.

³⁸ Livingston, a. g. e., s. 9-10.

³⁹ E. M., II, s. 577.

Duada insan büyük küllî bir hayatın kendi sınırlı benliğini kuşattığını birdenbire keşfeder, aynı zamanda dua bir tefekkür, hatta ondan daha ileri derecede olan bir özümleme, mutlak hakikati kendine mal etme hareketidir;⁴⁰ insan zihninde Allah inancını canlı ve devamlı hale getirerek hayatı daha yaşanılır kılmak için gerekli olan zihin duruluğu, moral güç, sağduyu ve ferasetin oluşmasına imkân sağlar, insanı, içinde bulunduğu olumsuz şartlardan, maddî, manevî sıkıntıdan kurtulması için çözüm arayışlarına ve hal çareleri üretmeye motive eder.

Görüldüğü üzere bir mü'minin zihinsel yeteneklerinin gelişmiş olması, yani onun mantık fonksiyonları gelişmiş olması, gerçekliği olduğu gibi algılaması, kanıtsız bilgi (zan) ve hurafelere itibar etmemesi, olaylar üzerinde düşünmesi ve sorunlara mâkul hal tarzları bulması beklenir.

C. DUYUŞSAL AMAÇLAR

Duyuşsal amaçlar Bloom ve arkadaşlarının düzenlediği gelişim listesine göre duyarlıktan başlayıp tutum ve dünya görüşü oluşturmaya kadar uzanan süreçteki değişimleri ifade eder. Bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme ile ilgili yeteneklerin geliştirilmesi eğitimin bilişsel amacını oluştururken, duygular, tercihler, seçimler, inançlar, değerler, ahlâki kurallar, tutumlar, istek ve arzular, güdüler, yönelimler ve duygulanışlar da eğitimin duyuşsal amacını oluşturur. Bireyin bilme ve düşünme isteğinin, yeteneğinin geliştirilmesi eğitimin bilişsel amacı, sosyal ve üstün istek ve duygularının geliştirilmesi de eğitimin duyuşsal amacı ile ilgilidir.⁴¹ Aslında bilişsel alan ile duyuşsal alanı keskin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir, duyuşsal alanla ilgili en kabul gören sınıflamayı yapan Krathwohl, Bloom ve Masia bu iki alanın birbirinden ayrılmaz olduğunu vurgulamışlardır,⁴²

⁴⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 215.

⁴¹ Parladr, "Din Eğitiminde Hedefler", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, İzmir 1995, s. 95.

⁴² Hasan Bacanlı, *Duyuşsal Davranış Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s. 6.

Duyuşsal alan; duygu, tercih, seçim, inanç, değer, ahlâkî kural, tutum, istek ve arzu, güdü ve yönelimleri içine alır. Duyuşsal yön, özdenetim, azim, sebat ve kendi kendini harekete geçirebilme gibi özellikleri içeren bireyin duygusal zekâsı ile ilgilidir. Ayrıca duygusal zekâ ile duyarlılık, kişilik ve ahlâkî güdüler arasında da bir bağlantı vardır.

İnsanın duygusal bakımdan geliştirilmesi, kişinin sosyal ve üstün isteklere bağlı olarak yaşamasının sağlanması, dinin esas amacını oluşturur. Hz. Peygamber “*Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*”⁴³, “*Sizin en seçkinleriniz ahlâk bakımından en güzel olanlarınızdır,*”⁴⁴ buyurarak dinin en son hedefinin güzel yaşamak için gerekli ve genel geçerliği olan iyi özellikleri (güzel ahlak) insana kazandırmak olduğunu bildirir. “Güzel ahlak” diğer erdemleri de içeren en genel bir kavramdır, dolayısıyla diğer duygusal hedefleri de kapsayan bir üst duygusal hedef olarak değerlendirilebilir. Son zamanlarda artan sayıdaki bulgular hayattaki etik tavrın temelinde duygusal güçlerin bulunduğunu göstermektedir.⁴⁵ “Güzel ahlâk sahibi insan”, duygusal zekâsı gelişmiş insandır. Duygusal yetenekler; öz bilinç, duyguları idare edebilme, her türlü şartlarda tıkanıp kalmayarak kendini harekete geçirebilme, başkalarının duygularını anlamak -empati- ve ilişkileri sağlıklı yürütebilmektir.⁴⁶

Hadislerdeki duygusal amaçlarla ilgili görülen hadisler 1) *insanın kendisi*, 2) *kendi dışındaki insanlar*, 3) *hayvanlar ve bitkiler* ile ilgili olmak üzere üç grupta toplanabilir.

1) Doğrudan bireyin kendisini ilgilendiren duygusal hedefler

Hadislerde belirlenen, doğrudan bireyin kendisini ilgilendiren duygusal özellikler kısaca, Allah bilinci içinde tevazu, hırs ve öfke karşısında kendini denetleme ve iyi niyetle davranma olarak ifade edilebilir. Bir liste olarak veri-

⁴³ E. M., I, s. 285.

⁴⁴ E. M., I, s. 287.

⁴⁵ Daniel Goleman, *Duygusal Zeka.*, (çev. Banu Seçkin, Yüksel), 5. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1998, s. 10.

⁴⁶ Goleman, *a. g. e.*, s. 61-62.

lecek olursa, bir mü'minin sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralamak mümkündür:

*Takva sahibi olmak, kibirlenmemek, hiçbir şeye küfretmemek.*⁴⁷

*Arabın Acem üzerine, Acemin Arap üzerine, siyahın kırmızı üzerine, kırmızının siyah üzerine üstünlüğü olmadığını, fazilet ve üstünlüğün takva ile olduğunu bilmek.*⁴⁸

*Öfke anında nefesine sahip olmak.*⁴⁹

*Haya sahibi olmak, arsız olmamak.*⁵⁰

*Yumuşak huylu ve hoşgörülü olmak.*⁵¹

*Sabırlı olmak.*⁵²

*Zulümden, kötü şeylerden ve aşırı mala düşkünlükten sakınmak.*⁵³

*İyiliğe iyilik ile karşılık vermek, karşılık verecek bir şey bulamazsa kendisine yapılan iyiliği övmek.*⁵⁴

Yukarıdaki hadisler incelendiğinde, insanın kendini gerçekleştirmeye yönelik olan ihtiyaçları ile diğer canlılara yönelik olan özgeci isteklerinin ortaya çıkabilmesi için öncelikle fizyolojik ve psikolojik bencil ihtiyaç ve isteklerinin giderilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi bu olumlu niteliklerin tersi, haz ilkesine göre işleyen ve yalnızca dürtülerinin tatminine yönelik olan insanın psikolojik özelliklerini ortaya koymaktadır.

Gerçekleştirilmesi hedeflenen duyuşsal nitelikler	Sakınılması istenen duyuşsal nitelikler
Takva	Kötü ahlâk
Alçakgönüllülük	Kibir

⁴⁷ E. M., II, s. 543-544.

⁴⁸ E. M., II, s. 256.

⁴⁹ E. M., II, s. 661.

⁵⁰ E. M., II, s. 659.

⁵¹ E. M., I, s. 589-590.

⁵² E. M., I, s. 507-508, 510-515.

⁵³ E. M., I, s. 492.

⁵⁴ E. M., I, s. 227-228.

Kötü söz söylememek	Küfretmek
Sakinlik	Öfke
Haya	Arsızlık
Sabır	Acelecilik
Adalet	Zulüm
Kötülükten uzak durmak	Kötülük etmek
Kanaat	Aşırı mala düşkünlük
İyiliğe iyilik ile karşılık vermek	Nankörlük

Bu grupta yer alan hadislerde insanın algı ve tepkilerini yönlendirmekte etkili olan duyguların eğitiminin hedeflendiği dikkat çekmektedir. Kontrolden çıktığında aşırı ve patolojik bir hal alacağından, fazlasıyla bastırıldığında da donukluk ve uzaklık yaratacağından dolayı duyguları dengede tutmak önemlidir. Duyguların bastırılması duygusal rahatsızlığa, bu da zihin açıklığı üzerinde yıkıcı bir etkiye yol açar.⁵⁵

Hadislerde hedeflenen, duyguları bastırmak, ortadan kaldırmak değil, onlara meşru sınırlar içinde akış yolları sağlamaktır. Örneğin, “*haya imandandır, iman ise cennettir. Arsızlık cefadandır, cefa ise cehennemdedir,*”⁵⁶ hadisinde taşkınlık, sınır tanımazlık, sonu cennete ulaşan bir akış yoluna (haya) yönlendirilmiştir. Çünkü, ‘haya’ kavramında sosyal bilincin ortaya çıkması, kendi dışındaki insanların varlığını fark etme, onları önemseme, toplum ve toplumun sahip olduğu kültür değerlerine göre davranışı şekillendirme söz konusudur.

*Güçlü olan, insanları yenen değil, öfke anında nefesine sahip olandır*⁵⁷ ve herhangi bir Müslüman’ın başına gelen bir sıkıntı muhakkak onun günahlarına kefarete olur⁵⁸ hadislerinde, genelde başarıların temelinde bulunan bir özellik olan ‘doyumunu erteleyebilmek ve fevri davranışları zaptedebilmek’

⁵⁵ Goleman, a. g. e., s. 77, 104.

⁵⁶ E. M., II, s. 659.

⁵⁷ E. M., II, s. 661.

⁵⁸ E. M., I, s. 507-508, 510-515.

vurgulanmaktadır. Bunlar, duygusal zekanın bir ögesi olan duygusal özdenetim ile ilgilidir.⁵⁹

Sağlıklı bir kişiliğin gelişebilmesi için tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlar Maslow'un piramidinde hiyerarşik bir şekilde yerleştirilmiştir. Alt basamaklarda insanın kendine yönelik olan açlık, susuzluk gibi fizyolojik ve güvenlik, âit olma, saygınlık sağlama gibi psikolojik olanlar yer alırken, üst basamaklarda da kendini gerçekleştirme ihtiyacı, özgeci istekler bulunmaktadır. Üst basamaklardaki ihtiyaçların, isteklerin ortaya çıkması için alt basamaklardakilerin giderilmiş olması gerekmektedir. Temel ihtiyaçlarında doyuma ulaşan insan kendini daha iyi hissederek, sonuçta var olan tüm potansiyellerini açığa çıkarır.⁶⁰ Ahlâk ile ilgili hadislerde hedeflenen de, "Allah katında insanların en iyisi, takvası en fazla olandır"⁶¹ hadisinde belirtildiği gibi bireyin en üst basamağa ulaşmasına yardımcı olmaktır.

Hadislerde selamlaşma, bir toplulukta oturma ve topluluktan ayrılma, bir yere girerken izin isteme, esneme, aksırma, vb. durumlarda uyulacak görgü kurallarının üzerinde de durularak insanın medenî bir varlık haline gelmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca hadislerde insanın yararlı davranışlar yapmaya özendirilerek bunlara karşı kalbinde bir sevgi ve eğilim meydana gelmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. *Rahman olan Allah'a ibadet edin, yemek yedirin, selamı yayın, cennete girersiniz*⁶² ve *haya imandandır, iman ise cennettir, arsızlık cefadandır, cefa ise cehennemdedir*,⁶³ hadisleri buna örnek gösterilebilir.

Hadislerde dikkat çeken konulardan biri de insan değeri ve onurunun korunmasına olan vurgudur: *Ey insanlar! Dikkat edin, sizin Rabbiniz birdir, babanız da birdir (Adem'dir). Dikkat edin, hiçbir Arap'ın hiçbir yabancı üzerine, hiçbir yabancının Arap üzerine, siyahın kırmızı üzerine, kırmızının siyah üzerine üstünlüğü yoktur. Fazilet ve üstünlük ancak takva iledir.*⁶⁴

⁵⁹ Goleman, a. g. e., s. 61.

⁶⁰ Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, 10. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, s. 105.

⁶¹ E. M., I, s. 146.

⁶² E. M.; II, s. 359.

⁶³ E. M., II, s. 659.

⁶⁴ E. M., II, 256.

2) Başka insanlara yönelik olan duyuşsal hedefler

Bu hedefler kısaca, mü'minin diğerklerine karşı sevgi ve şefkatle açılması ve bunu selâm verme, ziyaret etme, ikram ve ihsanda bulunma, vefa gösterme gibi davranışlarla ortaya koyması şeklinde ifade edilebilir. Bu bakımdan bir mü'minin taşıması gereken özelliklerini hadislere dayalı olarak bir liste halinde sıralamak mümkündür:

*"Anne-babaya iyilik etmek."*⁶⁵

*"Komşu ile ilişkiyi sürdürmek ve onun ihtiyaçlarında yardımcı olmak."*⁶⁶

*"Selamlaşmak, davet edildiği zaman davete katılmak, aksırana iyi dileklerde, hayır duada bulunmak, hastayı ziyaret etmek, cenazelere katılmak, öğüt isteyeneye nasihat etmek."*⁶⁷

*"İnsanları sevmek."*⁶⁸

*"Yemek ikram etmek, fakiri doyurmak."*⁶⁹

*"İnsanlara eli ve dili ile zarar vermemek."*⁷⁰

*"Başkalari ile gereksiz yere tartışmamak, ağır şaka yapmamak ve yerine getirmeyeceği bir şeyi vadetmemek."*⁷¹

*"Küçüklere merhamet etmek ve büyüklerin hakkını tanımak."*⁷²

*"Hediyeleşmek."*⁷³

*"Fakirlere sadaka vermek, cimri olmamak, malı biriktirmemek."*⁷⁴

*"İhsanda bulunmak, insanlara yol göstermek."*⁷⁵

*"İnsanların yolundan onlara zarar verebilecek olan engelleri kaldırmak."*⁷⁶

⁶⁵ E. M., II, s. 30.

⁶⁶ E. M., II, s. 125-129.

⁶⁷ E. M., II, s. 287.

⁶⁸ E. M., II, s. 359.

⁶⁹ E. M., II, s. 359.

⁷⁰ E. M., II, s.507.

⁷¹ E. M., I, s. 408.

⁷² E. M., I, s. 377.

⁷³ E. M., I, s. 598.

⁷⁴ E. M., I, s. 295.

⁷⁵ E. M., II, s. 245.

*Üç gündən fazla dargın durmamak.*⁷⁷

*Beddua etmemek.*⁷⁸

*Kin doğuracak hareketlerde bulunmamak, dünya menfaatine rağbet edip de fesat çıkartmamak ve insanlarla kardeş olmak.*⁷⁹

*Vefalı olmak.*⁸⁰

Hadislerde belirlenen duyuşsal amaçlardan birincisi, insanın algı ve tepkilerini yönlendiren duygularının eğitilerek davranışlarının düzenlenmesi ve duyarlık düzeyinin yüceltilmesi; ikincisi, kendine ve başkalarına zarar veremeyecek sınırlar içersinde tepkilerini ayarlamasına, bir değer hükmü ve dünya görüşü oluşturmaya, başka insanlarla olan ilişkilerini düzenlemesine, bir başka deyişle onun sosyalleşmesine imkân sağlamak, bio-kültürel bir varlık olan insanı duyuşsal güçlerini geliştirilerek sosyal insan haline getirmektir. Böylece toplumsal bir varlık olan insanın ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde gidererek, çevresine uyum sağlaması, mutlu bir hayat sürmesi gerçekleşmiş olacaktır.

Pestalozzi'ye göre, temel ihtiyaçların doyumunu sevgi ve güven duygusal duygularını besler ve daha sonra bu duygular insanın aileye, toplumun diğer üyelerine, ülke vatandaşlarına ve Tanrıya açılmasını sağlar.

Empati araştırmacısı Martin Hoffman'a göre, empatik duygu kapasitesi kişileri bazı ahlâkî ilkeleri izlemeye yöneltir ve birçok ahlâkî karar ve davranışların temelinde empati yer alır.⁸¹ İnsanın diğer insanlarla olan ilişkilerini konu alan hadislerde gözetilen hedef, başkalarıyla ilişkilerde etkili olmayı sağlayan sosyal yetenekleri geliştirerek birbirlerine karşı duyarlı insanlardan oluşan mutlu bir toplum meydana getirmektir. Örneğin, *iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe mümin olamazsınız,*⁸² hadisinde insanlar birbirlerini sevmeye teşvik edilmiş ve bu sevgi de cennete girmelerinin bir şartı olarak ileri sürülmüştür. Burada üzerinde durulması gereken bir husus, başkasına gösterilen sevginin, bir sevgi olarak kendisine geri dönmesi-

⁷⁶ E. M., I, s. 597.

⁷⁷ E. M., I, s. 416.

⁷⁸ E. M., I, s. 190.

⁷⁹ E. M., I, s. 400.

⁸⁰ E. M., II, s. 645.

⁸¹ Goleman, a. g. e., s. 137.

⁸² E. M., II, s. 359.

dir. İnsanların iletişimlerinde gizliden gizliye yaşanan etkileşimin bir parçası da duyguların insanlar arasında birbirlerine iletilmesidir. İnsanın karşısındakine ilettiği ruh hali diğerinin içinde tekrar yaşatılır.⁸³

3) Diğer canlılara yönelik olan duyuşsal hedefler

Hadislerde diğer canlılar da bir duyarlık konusu olarak dile getirilmiştir. Buna göre *hayvanlara merhamet etmek, eziyet etmemek*,⁸⁴ *ihtiyaçlarını karşılamak*⁸⁵ ve *kıyamet koparken dahi ağaç dikilmek*⁸⁶ gerekir. Bu anlayışı günümüzde global bir sorun haline gelen doğal çevrenin korunması bakımından önemli bir uyarı olarak görmek uygun olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada el-Edebü'l-Müfred'deki hadisler dikkate alınarak, bugün anlaşılan amaç kavramı çerçevesinde, din eğitiminin amaçları tespit edilmeye ve eğitim açısından değerlendirilmeye çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1- Hadislerden çıkarılabilen eğitimin bilişsel amaçları; duyu organlarının sağlığına önem vermek, doğru ve yararlı olacak şekilde kullanmak, akıl yeteneğini geliştirmek ve insanı bilişsel yönden nitelikli hale getirmektir. Duyu organlarının doğru ve yararlı olacak şekilde kullanılması, bunların iyi veya kötü yönde kullanılmasında etkili olan düşüncenin üretildiği zihin, düşünceleri güçlendiren veya zayıflatan duyguların yeri olan kalple ve harekete geçmeyi sağlayan veya engelleyen irade ile ilgilidir. Bu nedenle zihnin doğru olarak çalışması ve iradenin oluşumu temel bilişsel amaçlardandır. Allah'a şirk koşmamak, zan ve batıl inançlardan uzak durmak, sorumluluk bilincine sahip olmak bilişsel yönden nitelikli hale gelen insanın özelliklerindedir.

2- Bilişsel yeteneklerin geliştirilmesinin yanı sıra hadislerden çıkarılan bir diğer amaç; duyuşsal yeteneklerin gelişiminin sağlanmasıdır. Bu amacın kısaca insanın kendi dışına karşı duyarlı hale getirilmesi olduğu söylenebilir.

⁸³ Goleman, *a. g. e.*, s. 149.

⁸⁴ *E. M.*, I, s. 392-393.

⁸⁵ *E. M.*, I, s. 391.

⁸⁶ *E. M.*, I, s. 489.

Böyle bir gelişmenin önce insanın kendi ruhsal gelişimini, duygularını idare edebilmesini, her türlü şartlarda tıkanıp kalmayarak kendini harekete geçirebilmesini sağlama (*duygular oluşurken onları fark edebilme, onları tanımlayabilme ve kişinin güçlü ve zayıf yanlarını bilerek kendisini olumlu ama gerçekçi bir ışıktaki görmesi*); sonra da kişinin başkalarına karşı empati geliştirerek toplumsallaşması demek olduğu söylenebilir. Nefse hâkim olmak, takva, hayâ, hoşgörü, yumuşak huyluluk, sabırlı olmak, zulümden kaçınmak, küçüğü sevmek, büyüğü saymak, iyiliğe iyilikle karşılık vermek, eşitlik, aileye, akrabaya, komşuya, başka insanlara ve diğer canlılara karşı görevleri yerine getirmek, bu amaçların farklı bir şekilde dile getirilmesi olarak görülebilir.

Hadislerdeki din eğitimi amaçlarının temelde bireyin kendi sosyo-kültürel gerçekliğini fark ettiği bir bilinçlenme⁸⁷ ile toplumsal ve kültürel değişim ve dönüşümün gerçekleşmesine yönelik olduğu görülür. Bu bilinçlenme, öncelikle bireyin Yaratıcısına, daha sonra çevresine ve çevresindeki diğer canlılara karşı olan sorumlulukları ile ilgilidir.

Hadislerden anlaşıldığına göre, Peygamber iyi, faydalı davranışları yerleştirmeye, kötü olanlardan insanları uzak tutmaya çalışırken baskıcı, zorlayıcı ve yasaklayıcı değil, aksine daha insani bir tutuma sahip olmuştur. *Kolaylaştırınız, güçlük çıkarmayınız, sevdiniz, nefret ettirmeyiniz*,⁸⁸ diyerek eğitim-öğretim sürecinde öğrencinin öğrenme objesine karşı olumlu duygulara sahip olmasının önemini vurgulamıştır. Modern eğitim de özgür iradeye sahip, kendini belirleyen ve hayatını kendi başına düzenleyebilen bireyler yetiştirme amacı güder.⁸⁹ Bu insani eğitim-öğretim ortamında birey kişisel gelişim ve denetimin temel şartlarından biri olan özgür iradesiyle seçimini yapar ve yaptığı bu seçim ile hayatını doğru veya yanlış yönde şekillendirir. Hadislerdeki insani eğitim anlayışının, baskıcı olmayan, öğrenci merkezli modern eğitimin temel ilkeleri ile uyduğu görülmektedir.

Baskıcı eğitim yaklaşımında öğrenci kendini gerçekleştirebilecek imkânlara sahip olamadığından, özgürlükten ve sorumluluk almaktan kaçınarak otoriteye bağımlılık eğilimleri gösterir. Oysa hadislerde fizyolojik ve psiko-

⁸⁷ Schipani, a.g.e., s.19.

⁸⁸ E. M., I, s. 483.

⁸⁹ Woods, Barrow, a.g.e., s. 99.

sosyal ihtiyaçları kendine ve çevresine zarar vermeyecek şekilde meşru yollar-
dan doyuma ulaşmış, kendisi ile barışık, (*dünyada ve ahirette iyilik istemek, bela, kötülük istememek*,⁹⁰), kendini ifade eden (*güzel ahlâk, takva*), kendini kontrol edebilen, değer yargılarına sahip bir bireyin oluşması hedeflenmektedir.

Hadislerde tavsiye edilen selamlaşma, birbirini ziyaret etme, yardımlaşma ve ilişkiyi koparmama gibi davranışlar sağlıklı toplumsallaşma hedefini gerçekleştirmeye dönüktür. Yine bu çerçevede insanlar arasındaki sınıf farklılıkları hoş görülmemiş ve eşitlik düşüncesi yerleştirilmeye çalışılmıştır. Kölelere, rengi siyah olanlara, fakirlere, güçsüzlere, kadınlara ve kızlara tanınan eşit statü ile dikey bir toplumsal hareketliliğin önü açılmıştır.

Hadislerde din eğitiminin amaçlarından biri olarak görülebilecek dengeli bir kişilik ve bunun öğelerinden olan ideal benlik tasarımı ve pozitif ruh sağlığı günümüz eğitiminin de amaçları arasında yer alır.

Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarının ikinci maddesinde; bütün fertlerin beden zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirilmesi üzerinde durulmaktadır⁹¹, bu amaçların hadislerde öne çıkarılan duyuşsal amaçlar ile örtüştüğünü söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ahmed Emin, *Fecrü'l İslam*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi, Ankara 1976, s. 223.
Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*. (Tercüme ve Şerh. A. Fikri Yavuz), Sönmez Yayınevi, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1974, C: I-II.
R G Woods, R St C Barrow, *An Introduction to Philosophy of Education*, Methuen Co Ltd, London 1975, s. 12.
J. J. Rousseau, *Emile Ya Da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (çev. Mehmet Baştürk, Yavuz

⁹⁰ E. M., II. s. 79-80.

⁹¹ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 5. Baskı. Gün Yayıncılık, Ankara 2000, s. 54.

- Kızılçim), Babil Yayınları, Erzurum 2000, s. 20.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, el- Mektebetü't-Tıyariyyetü'l-Kübra Yayınları, Mustafa Muhammed Matbaası, s. 538-539; Ayrıca geleneksel din eğitiminin amacı ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz.,
- Hacer Ev, *İbn Haldun'un Eğitim Görüşü*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2007, s. 108-114.
- John Shepherd, "Fenomenolojik Bakış Açısı: "Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", (Çev. Didem Namsan), *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar 28-30 Mart 2001 İstanbul*, ME Basımevi, Ankara 2003, s. 323.
- Norma H. Thompson, "The Challenge of Religious Pluralism", *Religious Pluralism and Religious Education*, Birmingham, Alabama 1988, s: 12-13.
- Daniel S. Schipani, *Religious Education Encounters Liberation Theology*, REP, Birmingham, Alabama, s.22.
- Eugene O Iheoma, *The Philosophy Of Religious Education An Introduction*, Fourth Dimension Publishing, Enugu, Nigeria 1997, s. 33.
- Halil Tekin, *Eğitimde Ölçme Değerlendirme*, Yargı Yayınları, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Ankara 1994, s. 181.
- Gerald Gutek, *Eğitime Felsefi Ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. Nesrin Kale), Ütopya Yayınevi, Ankara 1997, s. 42-43.
- Parladır, "Din Eğitiminde Hedefler", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, İzmir 1995., s. 93.
- James C. Livingston, *Anatomy of the Sacred An Introduction to Religion*, Macmillan Publishing Company, Newyork 1989, s. 8-9.
- Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 215.
- Hasan Bacanlı, *Duyuşsal Davranış Eğitimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s. 6.
- Daniel Goleman, *Duygusal Zeka*, (çev. Banu Seçkin, Yüksel), 5. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1998, s. 10.
- Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, 10. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, s. 105.
- Beyza Bilgin, Mualla Selçuk. *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 5. Baskı, Gün Yayıncılık, Ankara 2000, s. 54.